

ATATÜRK VE MÜZELER

MEHMET ÖNDER

1 — Millî Mücadele Yıllarında

Atatürk, millî kültür ve millî tarihin belgelerini depo eden ve sergileyen müzelere öğrencilik yıllarından itibaren ilgi duymaya başlamıştır. Harp Okulu'nda iken İstanbul'daki Askerî Müze'yi birkaç defa ziyaret ettiğini, Sofya'da Askerî Ataşe iken, verilen bir kıyafet balosuna, Askerî Müze'den getirttiği Yeniçeri elbisesi ve silâhları ile katıldığını Prof. Dr. Afet İnan'ın bize anlattıklarından öğreniyoruz. 1917 yılı aralık ayının ortalarında Veliâht Vahdettin ile birlikte Almanya'ya yaptığı gezide, beş gün Berlin'de kalmış, bu arada Potsdam Sarayı'nı, Berlin müzelerini gezmiştir. Bergama-Zeus tapınağının sergilendiği Pergamon Müzesi'nin onu ne kadar etkilediğini daha sonra Müze Müdürü Tahsin Öz'e anlatmıştır. Millî Mücadele yıllarının başında Ankara'da Büyük Millet Meclisi'ni açan Atatürk, 9 Mayıs 1920'de işe başlayan ilk hükûmette, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak bir Türk Asar-ı Atika Müdürlüğü kurulmasını emretmiştir¹. O zamanlar, Milli Eğitim Bakanlığı merkez örgütünün, Bakan dışında, ancak 20 kişilik bir kadrosu olduğu düşünülürse 1 müdür ve kâtip kadrolu Asar-ı Atika Müdürlüğü'ne, eğitimin çeşitli hizmetleri arasında ne kadar önem verildiği daha iyi anlaşılır.

Asar-ı Atika Müdürlüğü, mimarî eserlerin ve ören yerlerinin korunmasından sorumlu olduğu gibi, illerde daha önce açılmış bulunan Müze-i Hümayûn şubelerinin de gözetim ve idaresinden sorumluydu. Bir yıl sonra, Asar-ı Atika Müdürlüğü, Hars (Kültür) Müdürlüğü'ne dönüşerek kadrosunu genişletmiş, eski eserler ve müzelerle birlikte, kütüphane ve güzel sanatlarla ilişkin görevler de bu daireye verilmiştir.

Millî Mücadele'nin ölüm-kalım savaşı verildiği aylar ve yıllarında müzecilik alanında pek fazla bir çalışma yapılamamıştır. Ancak, Anadolu'nun işgal altında bulunan bölge ve şehirlerindeki eski eserlerin yıkıma uğraması ve müzelerin yağma edilmesi endişesi çok acı şekilde yaşanmıştır. Ne var ki bu konuda memleket fazla bir zarar görmemiş, ancak

¹ Kâzım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, s. 15, Ankara, 1968.

Büyük Taarruz'dan hemen sonra Yunanlıların İzmir'i ateşe verdiği günlerde, Amerikan Konsolosluğu İzmir Lisesi ambarlarında korunan Sard kazısı eserlerini 56 sandığa yerleştirerek bir gemi ile Newyork'taki Metro Politan Müzesi'ne göndermiştir. Zaferden hemen sonra, doğrudan Atatürk'ün emriyle Müzeler Müdürü Halil Ethem (Eldem) eserlerin iadesi konusunda sert girişimlerde bulunmuş, uzun yazışmalar sonunda 3 sandık eser dışında, 53 sandık eski eser, 1924 yılı haziranında Türkiye'ye geri gönderilmiştir².

Büyük Taarruz öncesinde, Atatürk ve Türk müzeciliği ile ilgili bir olay daha vardır. Atatürk, 1 Nisan 1922 tarihinde, yanında Rus Sefiri Aralof ve Azerbaycan Sefiri Abilof olduğu halde Konya'ya gelmiş, 4 Nisan 1922 tarihine kadar Konya'da incelemeler yapmıştır. Atatürk'ün bu gezisinde 3 Nisan 1922 gününü konuklarıyla birlikte Mevlâna Dergâhını, Konya Müzesi (Müze-i Hümayûn Konya Şubesi) ni, Konya'daki Selçuklu ve Osmanlı devri mimarî eserlerini ziyarete ayırdığını görüyoruz. Müzede Atatürk'e Müze Müdürü Naci Fikret (Baştak) bilgi vermiş, Atatürk'ün sorularını cevaplandırmıştır. Konya eski eserlerini gezerken, daha sonra İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Müdürü olan Abdülkadir Erdoğan'dan bilgi almıştır³. Konya'da Selçuklu eseri Karatay Medresesi'ni ziyaret ederken medresenin dökülmekte olan çinilerini işaret ederek: "Bu binanın tamiri lâzım. Bu muhteşem bir sanat eseri. Ne güzel çini müzesi olur" demiş, Atatürk'ün bu tavsiyesi yıllar sonra, Konya'da Müze Müdürü olduğum 1955 yılında yerine getirilmiştir.

Zaferin kazanılmasından birkaç ay sonra, Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa, 5 Kasım 1922 tarihli "Müzeler ve Asar-ı Atika Hakkında Talimat" başlığı ile bir genelge yayınlamış ve illere göndermiştir⁴. Türk müzeciliğinin geleceği için önemli bir adım olan bu genelgede, müze müdürleri ve memurlarının görev ve sorumlulukları açıklanmakta, arkeoloji ve etnoloji ile ilgili eserlerin derlenmesi, envanter ve koruma işlerinin nasıl yapılacağı konusunda teknik bilgiler verilmektedir. Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa, bir süre sonra, Atatürk'ün emriyle, eğitim ve kültür sorunlarını incelemek üzere bir Heyet-i İlmiye kurmuştur. 15 Temmuz 1923'te Ankara'da toplanan Heyet'in çalışma programında; *Ankara'da bir Millî Müze kurulması ve buna bağlı olarak Türk Etnografya Müzesi'nin hemen açılması, mevcut Asar-ı*

² Halil Ethem Eldem, Haura Kitabı, Ankara, 1953.

³ 4 Nisan 1922 tarihli Babalık (Konya) Gazetesi.

⁴ Remzi Oğuz Arık, Türk Müzeciliğine Bir Bakış, s. 43, İstanbul, 1953.

Atika Nizamnamesi'nin yeni şartlara göre bir daha gözden geçirilmesi konuları da yer almaktadır. İlim heyeti bir ay çalışmış ve raporunu Bakanlığa vermiştir⁵. Bu çalışmaların yapıldığı günlerde yenilenen hükûmet, 14 Ağustos 1923 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okuduğu programında *Hars Müdürlüğü tevsi ve ikmal olunarak muhtelif yerlerde tetkikata başlanacak, münasip merkezlerde millî müzeler vücuda getirilerek millî asarın cem ve tetkikine çalışılacaktır*, sözlerine yer verilmiştir.

2 — Cumhuriyet Döneminde

Atatürk, Cumhuriyet'i kurduktan sonra: "*Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür, Cumhuriyet, zengin Türk millî kültürünün üzerine kurulmuştur*" diyerek Türk kültürüne verdiği önemi bir kere daha belirtmiş, müzeleri Türk kültürünün maddi varlıklarının korunduğu ve sergilendiği yerler olarak saymıştır. Cumhuriyet'e kadar İstanbul'da arkeolojik eserlerin yer aldığı, Devlet Müzesi niteliğindeki Müze-i Hümayûn ve bu müzenin Anadolu'nun belli başlı şehirlerinde, ama çoğu müze deposu görünümünde şubeleri vardır. Bunun yanında İstanbul'da 1914 yılında bir de Evkâf Müzesi açılmıştır. Sonradan Türk-İslâm Eserleri Müzesi adını alacak olan Evkâf Müzesi, İslâmî devir eserlerini içine almaktadır. İstanbul'da Osmanlı Hazine-i Hümayûn Kethüdalığının emrine verilmiş bulunan Topkapı Sarayı ile İstanbul'daki diğer Osmanlı saray, köşk ve kasırları birer müze gibi, kendi eşyaları ile koruma altındadır. Ne var ki, Topkapı Sarayı, artık terk edilmiş olduğundan birçok bölümleri harabe halindedir. Sarayın zaman geçirmeden onarımı gerekmektedir. Onarım da yeter değildir. Kendi eşyasının en iyi biçimde korunması, hatta sarayın onarılan bölümlerinde sergilenerek yerli ve yabancı ziyaretçilere açılması günü gelmiştir. Atatürk bu düşüncesini Başbakan İsmet İnönü'ye ve Milli Eğitim Bakanı Vasıf Çınar'a açmış, Sarayın müze olarak onarımı, düzenlenmesi ve ziyarete açılması için bir Bakanlar Kurulu Kararı aldırmıştır. Kararname şöyledir:

Türkiye Cumhuriyeti

Başvekâlet

Kalem-i Mahsus Müdüriyyeti

Adet

419

⁵ Hasan-Ali Yücel, Türkiye'de Orta Öğretim, s. 16, Ankara, 1938.

Kararname

Asırlardan beri birçok tarihî vak'alara sahne olmuş, tarih-i millimiz ve tarih-i mimarimiz nokta-i nazarından büyük bir kıymeti haiz bulunmuş olan ve zî-kıymet mefruşat ve müştemilâtıyla muhafazası lâzım gelen Topkapı Sarayı'nın âtiyen İstanbul'a gelecek züvvâr için başlıca bir ziyaret mahalli teşkil edeceği tabii olduğundan bu mahalleri bilâhare züvvâre küşade edilmesi ihzar ve hüsn-ü muhafazası temin edilmek üzere âsr-ı atika nizamnâmesi mucibince şimdilik İstanbul Âsâr-ı Atika Müzesi Müdüriyeti emrine verilmesi talebini hâvi Maarif Vekâleti celilesinin 5 Mart 340 tarih ve Hars Müdüriyeti 4260/153 numaralı tezkeresi ile vâki teklifi İcra Vekilleri Hey'etinin 3.4.340 tarihli icimârında ledettedkik mezkûr binanın devr ü teslim muamelesi alelusül ifâ olunmak üzere Müzeye aidiyeti tezekkür edilmiş ve keyfiyetin vekâlet-i müşarünileyhâ ile Dahiliye ve Maliye Vekâleti celilesine tebliği takarrür etmiştir.

3.4.340

Türkiye Reîs-i Cumhuri
Gazi M. Kemal

Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet	Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım	Adliye Vekili Mustafa Necati
Dahiliye Vekili Ferit	Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik	Maarif Vekili Vasıf
Ziraat Vekili	Ticaret Vekili	Nâfıa Vekili "hasta"
		Stkhiye ve Muavenet-i İçti- maiyye Vekili Dr. Refik
Mübadele, İmâr ve İskân Vekili Mahmut Celâl		

Bu kararnameden sonra, Topkapı Sarayı, müze olarak ziyarete açılmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı (Asar-ı Atika ve Müzeler Dairesi) na bağlanmış, hemen onarımına başlanmıştır. Sarayın onarımı, eşyalarının envanteri ve teşhiri yıllarca sürmüştür. 1927 yılında bir bölümü ziyarete açılan Topkapı Sarayı Müzesi'ne Atatürk, bu tarihten sonra zaman zaman gelmiş, çalışmalar hakkında Müzeler Müdürü Halil Ethem Eldem'den bilgi almıştır. 6 Eylül 1929 günü öğleden sonra yaptığı bir ziyarette Topkapı

Saray'ında 3 saatten fazla kalmış, onarımları yerinde görmüştür⁶. O gün Topkapı Sarayı ikinci avlusuna kurulan padişah otağları ve saltanat çadırları Atatürk'ün dikkatini çekmiş, Şah İsmail Tahtı olarak bilinen Nadir Şah Tahtı'nı incelemiştir. İki gün sonra 8 Eylül 1929 günü Ayasofya Camiini de ziyaret eden Atatürk, Kayyum Mehmet Efendi'nin cami hakkında verdiği izahatı dinlemiş, özellikle Ayasofya'ya Osmanlı devrinde yapılan eklemeler üzerinde durmuştur⁷.

Topkapı Sarayı'nda çalışmalar sürdürülürken 9 Aralık 1929 günü, bir müze uzmanı, yüzyıllardır el sürülmeyen belgeler arasından, ceylan derisi üzerine çizilmiş iki harita bulmuştur. Haritaları inceleyen Müzeler Müdürü Halil Ethem Eldem, bunların o güne kadar bilinmeyen ve Amerika kıtasının keşfedildiği yıllarda Batı Avrupa ve Afrika ile Doğu Amerika sahillerini gösteren iki harita olduğunu, büyük Türk denizcisi Pirî Reis tarafından 1513 yılında çizildiğini anlamıştı. Atatürk o günlerde Yalova'daydı. Halil Ethem Eldem, haritaları aldığı gibi Yalova'ya gitmiş, Atatürk'e göstermişti. Atatürk bu çok önemli belgenin bilimsel bir incelemeyle yayınlanması emrini vermiştir⁸.

Atatürk'ün Topkapı Sarayı Müzesi'ne ve yapılan çalışmalara karşı duyduğu ilgi ölümüne kadar devam etmiştir. 10 Şubat 1933 günü öğleden sonra, beraberinde İktisat Bakanı Celâl Bayar olduğu halde Topkapı Sarayı Müzesi'ne gelen Atatürk, Mecidiye Köşkü'nden başlayarak Hazine'yi, daha sonra Harem dairesini ziyaret etmiş, Müze Müdürü Tahsin Öz'ün verdiği bilgileri dinlemiştir. Silâh dairesindeki silâhlar ve 16. Yüzyıl Türk miğferleri üzerinde uzun uzun duran Atatürk, bu dairenin hemen ziyarete açılmasını söylemiştir⁹. O günlerde Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip, Ankara'da Çankırı caddesi Roma Hamamı harabeleri yerinde bir Milli Müze kurulması, ayrıca bir Milli Kütüphane ile bir Türk İlimler Akademisi açılması konusunda bilim ve kültür adamlarından meydana gelen heyetle görüşmeler yapmaktadır. Direktifi Atatürk, bizzat vermiş, bir an önce bu konularda karar alınmasını istemiştir¹⁰.

Atatürk, 1935 ve 1936 yıllarında da Topkapı Sarayı'nı birkaç defa ziyaret etmiş ve çalışmalar hakkında Müze Müdürü Tahsin Öz'den bilgiler

⁶ 7 Eylül 1929 tarihli Cumhuriyet (İstanbul) Gazetesi.

⁷ 9 Eylül 1929 tarihli (İstanbul) Cumhuriyet Gazetesi.

⁸ Mehmet Önder, The Museums of Turkey, p. 239, Ankara, 1983.

⁹ 11 Şubat tarihli Cumhuriyet ve Vakit (İstanbul) Gazetesi

¹⁰ Aynı gazetelerden.

almıştır. 10 Şubat 1936 günü yaptığı ziyarette Topkapı Sarayı'nda 3 saat kalmıştır¹¹. Topkapı Sarayı Müzesi'nin hemen yakınında 24 Kasım 1939 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararı ile müze haline getirilen Ayasofya ve yine Topkapı Sarayı'nın bitişiğindeki İstanbul Arkeoloji Müzesi, Sultanahmet'i İstanbul müzelerinin merkezi durmuna getirmiştir. Yine Cumhuriyet'ten sonra, önceleri vakıflara bağlı olarak idare edilen Süleymaniye'deki Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Atatürk, Cumhuriyet'ten sonra yalnız İstanbul müzeleri ile değil Anadolu'daki eski şehir harabeleri ve ören yerleri ile birlikte müzelerle de ilgisini sürdürmüştür.

Bizim araştırmalarımıza göre O'nun Cumhuriyet'ten sonra ilk olarak ziyaret ettiği arkeolojik sit, Efes olmuştur. Söke'de Türk Ocağını hizmete açmak üzere 9 Şubat 1924 günü, yolu üzerindeki Ayasuluğ'a (Efes) gelen Atatürk, burada birkaç saat kalmış ve harabeleri gezmiştir¹². Burada yıllardan beri Avusturyalıların arkeolojik kazılar yaptığını, Türklerin bu gibi kazıları yapacak elemanlardan yoksun olduğunu o zaman öğrenmiştir. 11 Ağustos 1925 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi (Ankara) nin bir haberine göre de Atatürk, Ankara garı yakınındaki bir türmülüste yapılan kazıları yerinde incelemiştir. Aslında o günlerde Atatürk, Ankara'da Türk ve İslâm eserlerini sergileyen bir Milli Müze yaptırılması konusunda Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in önerisini uygun karşılamıştı. Bu iş Macar Türkoloğu Dr. Meszaras'a havale edilmiş ve müze inşaatının yapımına başlanmıştır. 30 Kasım 1925 tarihli Tekke, Zaviye ve Türbelerin kapatılması ile ilgili kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, buralardaki bir kısım müzeli tekke eşyaları Ankara'ya gönderiliyor ve tasnif ediliyordu. Sonradan Etnografya Müzesi adını alacak olan Cumhuriyet'in bu ilk müzesinin eserlerini bu eşyalar oluşturuyordu. Müze binası 1928 yılında tamamlanmış, Atatürk, 15 Nisan 1928 günü müzeyi ziyaret ederek, 20 Mayıs 1928 günü Ankara'yı ziyaret edecek olan Afgan Kralı Amanullah Han'ın gelişine kadar müzenin ziyarete hazır hale getirilmesi emrini vermiştir¹³. Nitekim 25 Mayıs 1925'te Afgan Kralı'na müzeyi açtırmıştır. Onun 6 Şubat 1930 günü Ankara Etnografya Müzesi'ni bir kere daha ziyaret ettiğini ve müzedeki eserler üzerinde saatlerce incelemeler yaptığını o günün gazeteleri bize duyurmaktadır¹⁴.

¹¹ Aynı gazetelerden.

¹² 10 Şubat 1924 tarihli Hakimiyet-i Milliye (Ankara) Gazetesi

¹³ Dr. Hamit Zübeyr Koşay, Etnografya Müzesi Klavuzu, s. 4, Ankara, 1956.

¹⁴ 7 Şubat 1930 tarihli Hakimiyet-i Milliye (Ankara) Gazetesi.

Tekke, Zaviye ve Türbelerin kapatılması ve buralarda mevcut tarih, sanat tarihi ve etnografya ile ilgili müzelik eserlerin mahalli müzelere verilmesi kararından sonra Atatürk, Konya'da Mevlâna Türbesi ve Mevlevî Dergâhı için bir ayrıcalık tanınmasını, burasının kapatılmayarak mevcut eşyası ile müze halinde düzenlenmesini ve ziyarete açılmasını istemiştir. İçerisinde tarih ve etnografya ile ilgili sanat eserlerinin bulunmasından dolayı müze haline getirilmesini bildiren Bakanlar Kurulu Kararnamesi'nin yayımından sonra, Müzeler Müdürü Dr. Hamit Z. Koşay'ın başkanlığındaki heyet, Mevlâna ve Dergâhındaki eşyaları teslim almış, Mevlâna Müzesi, 1927 yılında Konya Asar-ı Atika Müzesi adıyla ziyarete açılmıştır.

1930'lu yıllara girildiği zaman Atatürk'ün tarih ve dil araştırmalarına, kültür konularına, bu arada arkeolojiye ve müze konularına her zamandan daha fazla önem verdiğini görüyoruz. 9 Mart 1930'da Antalya'da iken bir müze deposu durumunda olan Antalya Müzesi'ni gezmiş, daha sonra Aspendos'a giderek, tiyatronun onarımı ve burada zaman zaman gösteriler yapılması direktifini vererek: "Güreş müsabakaları için en uygun mekân olabilir. Burada temsiller de verilebilir. Bu gibi tarihî eserleri yaşatabilmek için bu eserlere maksatları istikametinde hayatiyet kazandırmalıyız" demiştir¹⁵. O günlerde politik hayatta da bir canlılık vardır. Atatürk'ün tavsiyesi ile Fethi Okyar'ın kurduğu Serbest Cumhuriyet Partisi, halkın büyük desteğini kazanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nden memnun olmayanların yer yer karışıklık çıkarması üzerine 16 Kasım 1936'da Fethi Okyar partisini kapatmıştır. Atatürk, halkın Cumhuriyet Halk Partisi'nden memnun olmayarak Serbest Cumhuriyet Partisi'ne gösterdiği ilgi ve eğilimin sosyo-ekonomik sebeplerini çok yönlü olarak yerinde inceleme ve inceletmeyi düşünmüş, kalabalık bir araştırma ekibini de beraberine alarak 17 Kasım 1937'de 3 aydan fazla süren bir yurt gezisine çıkmıştır. Bu gezi sırasında Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Trabzon, İstanbul, Kırklareli, Edirne, Bursa, ayrıca İzmir, Aydın, Denizli, Balıkesir, Antalya, Mersin, Adana, Konya, Afyon illerini ziyaret etmiştir. 5 Ocak 1931'de Bursa Müzesi'ni, 3 Şubat 1931'de de İzmir Müzesi'ni ziyaret etmiş, müze defterine: *İzmir Asar-ı Atika Müzesi'ni gezdim. Büyük himmet ve gayretle istifadeli bir hale getirilmiş, memnun oldum* cümlelerini yazarak imza etmiştir¹⁶. 17 Şubat 1931 günü Adana Müzesi'ni ziyaret ederek ertesi gün Konya'ya gelmiştir.

¹⁵ 10 Mart 1930 tarihli Cumhuriyet (İstanbul) Gazetesi.

¹⁶ Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Hatıra Defterlerine Yazdıkları, s. 15, Ankara, 1971.

3 — *Türk Müzeciliğinde Yeni Bir Dönem Başlıyor*

Atatürk Konya'ya geldiği zaman, kendi isteği doğrultusunda müze haline getirilen Mevlâna Türbesi ve Dergâhı'nı 21 Şubat 1931 günü ziyaret etti. Müze Müdürü M. Yusuf (Akyurt) Atatürk'e geniş açıklamalarda bulundu. Konya çevresinden derlediği yörük kadın giyimlerinden birini eşine giydirerek gösterdi. Atatürk, müzedeki yazma eserler arasında daha çok Kur'an tercümeleri üzerinde durmuştu: "Demek, atalarımız yüzyıllar önce Kur'anı tercüme etmiş, okutmuşlar. Biz neden yapmayalım" demiştir. Üç saatten fazla bir süre müzede incelemeler yapan Atatürk bu ziyaretinden memnun olduğunu müze defterine yazdığı: *Bilgi eseri olduğu anlaşılan tertip ve intizamdan çok memnun oldum* cümlesiyle belirtmiştir.

Müzeden sonra, Konya'daki Selçuklu ve Osmanlı devri mimarî eserlerini gezmiş ve Konya Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti Üyesi N. Mes'ut Koman'ın verdiği bilgileri dinlemiştir. Ne var ki Türk tarihinin, Türk medeniyetinin devrimize ulaşabilen bu değerli belgeleri harap durumdadır. Bazıları da askerî depo olarak kullanılmaktadır. Hemen boşaltılmaları ile onarılmaları gerekmektedir; o günlerde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (daha sonra Türk Tarih Kurumu) nin kuruluş hazırlıkları ile uğraşan Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu ile Afet İnan'a bir telgraf çekilerek Konya'ya gelmeleri istenmiştir. Ertesi gün Konya'ya gelen Tevfik Bıyıklıoğlu ile Afet İnan, Konya'daki eski eserleri yerinde görmüş, artık Türk müzeciliğine el atmanın zamanının geldiğini, Konya'daki eski eserlerin bir an önce onarımının yapılması gerektiğini Atatürk'e bildirmişlerdir. Hemen o gün Atatürk'ün imzası, (*Acele ve Önemlidir*) kaydı ile Başbakan İsmet İnönü'ye şu telgraf çekilmiştir¹⁷:

(Acele ve Mühimdir) *Konya: 19.2.1931*

Başvekâlete

Son tetkik seyahatimde muhtelif yerlerdeki müzeleri, eski ve medeniyet eserlerini de gözden geçirdim:

1 - *İstanbul'dan başka Bursa, İzmir, Antalya, Adana ve Konya'da mevcut müzeleri gördüm. Bunlarda şimdiye kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebi mütehassısların yardımı ile tasnif edilmektedir. Ancak memleketimizin, hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette*

¹⁷ Geniş Bilgi için: Mehmet Önder, Atatürk Konya'da, Ankara, 1989.

muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan âbidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerinde ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kat'i lüzum vardır. Bunun için Maarifçe harice tahsile gönderilecek talep eden bir kısmının bu şubeye tahsisi muvafık olacağı fikrindeyim.

2 — *Konya'da, asırlarca devam etmiş ihmaller sebebiyle büyük bir harabi içinde bulunmalarına rağmen sekiz asır evvelki Türk medeniyetinin hakiki şaheserleri sayılacak kıymette bazı mebâni vardır. Bunlardan bilhassa Karatay Medresesi, Alâeddin Camii, Sahip-Ata medrese, cami ve türbesi, Sırgalı Mescit ve İnce Minare, derhal ve müstacelen tamire muhtaç bir haldedirler. Bu tamirin gecikmesi, bu âbidelerin kâmilten inkırazını mucip olacağından evvelâ asker işgalinde bulunanların tahliyesinin ve kâffesinin mütehassıs zevat nezaretile tamirinin temin buyurulmasını rica ederim.*

"Gazi M. Kemal"

Türk müzeciliğinde yeni ve ileri bir dönemi başlatan bu telgraftan sonradır ki Avrupa'ya arkeoloji öğrenimi için öğrenciler gönderilmiş, vakıflar idaresinin kendi haline terk ettiği eski eserlerin bakımı Milli Eğitim Bakanlığı'na verilerek Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 12 Nisan 1931'de kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, daha sonra bu cemiyetin Türk Tarih Kurumu'na dönüşmesi, 2 Temmuz 1932'de Ankara'da ilk Tarih Kongresi'nin yapılması, ayrıca Türk Dil Kurumu'nun kurulması Atatürk'ün kendisini tamamen tarih ve dil tetkiklerine verdiği yıllar olarak önem kazanır. Bütün bu alanlarda Türk uzmanlarının yetişmesini sağlayacak olan Ankara'da bir fakültenin açılması da düşünülmektedir.

Birinci Türk Tarih Kongresi ve Dil Kongresi'nden sonra Anadolu'daki Eti (Hitit) medeniyeti kalıntlarına daha çok önem vermeye başlayan Atatürk, bir yurt gezisi sırasında 5 Şubat 1934 günü Kayseri'deyken, Hunat Hatun Medresesi'nde kurulan müzeyi ziyaret ederek buradaki Hitit eserleri ve Kültepe'den çıkan Hitit tabletleri üzerinde uzun uzadıya durmuşlardır¹⁸. Atatürk, Anadolu'da ören yerlerinde bulunan bu eserlerin Türk arkeologlarınca çıkarılması arzusundadır. Ankara'daki Yalınca köyü yakınlarındaki Ahlatlıbel arkeolojik kazısı Atatürk'ün emriyle yapılmış, Atatürk 5 Mayıs 1935 günü Milli Eğitim Bakanı, Ankara Valisi ve uzman-

¹⁸ Ömer Çelebi, Atatürk Kayseri'de, s. 102, Ankara, 1973.

larla birlikte bu kazıyı yerinde incelemiştir¹⁹. Bu kazıdan iyi sonuçların alınması Türk arkeologlarını cesaretlendirmiş, Müzeler Genel Müdürü Dr. Hamit Zübeyr Koşay ve Arkeolog Prof. Dr. Remzi Oğuz başkanlığındaki bir heyet, 21 Ağustos 1935 günü Çorum'un Alacahöyük köyünde-bin liralık bir ödenekle-ikinci ve daha büyük bir kazıya başlamışlardır. Eylül ayının ortalarına doğru, kazının kapatılacağı son gün Büyük Kral mezarından altın taç, altın kılıç kabzası, altın ibrik ve kupaların, saç iğnelerinin ve daha birçok değerli eşyanın bulunması büyük bir heyecan yaratmış, 23 Eylül 1935'te eşyalar Ankara'ya getirilerek Atatürk'e gösterilmiştir. Atatürk, 1936 yılından itibaren Alaca'da kazıların devam etmesini, Ankara'da bir Eti (Hitit) Müzesi'nin kurulmasını emir vermiş, 1 Kasım 1936 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yeni çalışma dönemini açarken verdiği nutukta: *"Alacahöyükte yapılan kazılar sonucunda meydana çıkarılan beş bin yıllık, maddi Türk tarihi belgeleri, cihan kültür tarihini yeniden tetkik ve tamik ettirecek mahiyettedir..."* demiştir²⁰. O yıl, 9 Ocak 1936'da, Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi de açılmış, Ankara'daki Mahmut Paşa Bedesteni, bitişiğindeki Kurşunlu Han'da birlikte onarılması, burada Hitit Müzesi açılması kararı alınmıştır.

Atatürk'ün güzel sanatlara, bu arada resim ve heykel sanatına verdiği önemle, İstanbul-Dolmabahçe Sarayı Velihaht dairesinde bir Resim ve Heykel Müzesi meydana getirilmiştir. Müze, 20 Eylül 1937 günü Atatürk tarafından açılmış, Müze Müdürü Ressam Halil Dikmen o gün eserler hakkında Atatürk'e bilgi vermiştir. Atatürk, hasta yatağında, ısrarla Hatay Meselesi ile uğraştığı günlerde 19 Mayıs 1938'de Adana'ya kadar gelmiş, Mersin'e uğramış, bu durumda dahi Mersin yakınlarındaki Viranşehir (Pompeipolis) harabelerini görmekten kendini alamamıştır²¹. O'nun hastayken eski eserler ve müzelerle uğraştığına dair Prof. Dr. Afet İnan, hatıralarında şunları yazar: *"... 1938'de hastalığı sırasında Trakya tümülüslerinden çıkan eserleri kendisine anlattığım zaman ilgi göstermiş, bir kısmını müzeden getirterek görmüştü. Bunlardan bilhassa Lafontaine'nin hikâyelerinden birini tasvir eden, sanırım MÖ II. asra ait üzerinde tilki ve leylek resmi bulunan bir vazo çok hoşuna gitmişti"*²².

¹⁹ 6 Mayıs 1935 tarihli Cumhuriyet (İstanbul) Gazetesi

²⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, Devre: 5, cilt: 13.

²¹ 21-24 Mayıs 1938 tarihli Ulus Gazetesi

²² Prof. Dr. Afet İnan, Atatürk Devrinde Arkeoloji Çalışmaları, Tarihten Bugüne, s. 187, Ankara, 1970.

4 — Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Atatürk'ün Türk kültürü, Türk tarihi ve sanatına verdiği önemledir ki, tarih ve kültürün maddi belgelerinin toplandığı ve sergilendiği müzelere Atatürk büyük ilgi göstermiş, birçoklarının kurulmasını bizzat sağlamıştır. Tarihi eski yapıların korunması ve onarımı, Anadolu'da arkeolojik millî kazıların başlatılması, müze ve tarih uzmanlarının yetiştirilmesi, bunları yetiştirecek fakültelerin açılması, Türk tarihinin, Türk dilinin bilimsel araştırmaları ve bunları yapacak kurumların kurulması Atatürk'ün yakın ilgisi ve sevgisinin eseridir.

Atatürk'ün, plânından yapımına kadar her türlü işleriyle yakından ilgilendiği Ankara Etnografya Müzesi, ölümünden Anıtkabir'e götürülünceye kadar 15 yıl süre ile Atatürk'ü bağrında misafir etmenin mutluluğuna ermiştir. Bugün müzenin iç avlusunda mermere kazılmış şu kitabe okunur: *Burası, 10 Kasım 1938'de sonsuzluğa ulaşan Atatürk'ün 21 Kasım 1938'den 10 Kasım 1953'e kadar yattığı yerdir.* Türk müzeleri ve müzecileri ona şükran ve minnet borçlarını Atatürk'ü bağrılarına basmakla ödemeye çalışmışlardır.